

Foto: Claus Dahl

Tavs viden - om håndværk i steinerskolen

I dag vokser børn og unge op med mobiltelefoner og computerskærme samt digitale løsninger på det, der tidligere krævede en form for kropslig aktivitet. I den sammenhæng er det vigtigt, at skolen påtager sig et ansvar. Først og fremmest ved at tage stilling til spørgsmålet om, hvad meningen med skolegangen er. Opdrager og underviser vi børn med det for øje at tilfredsstille samfundets

for tiden værende behov, så de som voksne kan gå ind og udfylde en plads i den samlede arbejdsstyrke og konkurrere om de få ledige jobs? Eller kan man tage udgangspunkt i mennesket? Hvad har et barn brug for, for at det kan udvikle sig sundt og blive et helstøbt frit væsen med fri "adgang" til tanke, følelse og vilje i en social sammenhæng? Måske kan det gå hånd i hånd.

Artiklen er skrevet af Per Johan Svansø Madsen, håndværkslærer på Rudolf Steiner-Skolen i Odense

Foto: Mikkel Kristensen

Håndværksfagene favner bredt, lige fra strikning af en lille dværg i 1. klasse til der bygges hus i 3. klasse, og senere gælder det keramik, varmsmedning og koldsmedning, skosyning, vævning og plasticering af skulpturer i de ældste klasser. Det er forskelligt fra skole til skole, hvilke håndværk der er tradition for, men alle børn lærer at strikke, hækle og brodere. Træsløjd er også en del af skemaet på de fleste skoler.

Foto: Arkivfoto Rudolf Steiner-Skolen i Odense, Jakob Glad, Egon Christensen, Claus Dahl

På steinerskolen indgår kunstneriske og håndværksmæssige fag som en vigtig del af den samlede undervisningsplan. Sådan har det været lige siden den første skole blev oprettet på en cigaretfabrik i Stuttgart i 1919.

Jeg vil, på grundlag af mit mangeårige virke som håndværkslærer i steinerskolen, fortælle om, hvilken betydning håndværket har her. Vi lægger nemlig fra den første skoledag vægt på, at menneskets hånd er noget særligt. At det, vi kan lave med vores hænder, har stor betydning, især for andre. Hvor dyrene omkring os i deres lemmers bygning er specielle og specifikt rettet mod en eller anden livsnødvendig funktion, er menneskets hånd mere enkel og almen og derfor mere alsidig i sin funktion. Dyrene, i al deres mangfoldighed, er specialister, og det viser sig i deres fysiologi. Muldvarpen med lemmer som skovle og bæveren med tænder som stemmejern, alle er de i stand til at præstere utrolige ting på ganske specielle områder, men på bekostning af alsidighed.

Menneskets hænder er holdt fri af den evolutionære specialisering, som ses hos dyrene, og i stedet har vi udviklet værktøj. Værktøj, der gør det muligt at arbejde med specielle områder uden at miste alsidighed.

Kunst og håndværk

Tæt knyttet til håndværket er kunsten. Godt håndværk kan være kunst, og god kunst er ofte godt håndværk. Det er vigtigt, at eleverne får mulighed for at opleve denne sammenhæng. At arbejde kunstnerisk kræver kunnen, færdigheder og håndværksmæssige evner. At arbejde med håndværk kalder på en kunstnerisk skabende aktivitet. De to områder hænger nøje sammen med al undervisning på steinerskolen gennem samtlige 12 skoleår. Undervisningen er tilrettelagt, så der er tænkt på tilegnelsen af kompetencer inden for de forskellige materialeområder (træ, metal, tekstiler, ler, papir, musik, farver, bevægelse) i en progression, der

svarer til alderstrinnet, helt fra skolestart og frem. Det viser sig fra 1. klasse, hvor håndarbejde indgår som et selvstændigt fag, og hvor arbejdet med at gøre hovedfagsundervisning sansebar og nærværende indeholder en række håndværksmæssige aktiviteter (tegning, malning, papirarbejde, modellering, snitning og bevægelse). Også i 3. klasse spiller håndværket en særlig rolle, når eleverne i forbindelse med hjemstavnslære bygger et hus og derved stifter bekendtskab med de gamle håndværk i teori og praksis.

Hånden skal bruges til fælles bedste

Vi forsøger altså, allerede når børnene begynder i skole, at vise dem vigtigheden af hånden brug. Samtidig ønsker vi, at de oplever begejstring og respekt for det, de skaber med deres hænder, og for det, som andre har skabt før dem. Det er gennem hænderne, vi griber ind i omgivelserne. Hænderne er vores sociale organ. Det arbejde, vi udfører med hænderne, er grundlæggende mere for medmennesket end for os selv. Gennem det, vi skaber med hænderne, træder vi ind i en social sammenhæng. Når landmanden arbejder med sin jord og sine dyr, når håndværkeren bygger møbler eller huse, og når skraldemanden tømmer bøtten, stiller de ting ind i verden, som kan komme os alle til gode. I en snæver forstand kan man sige, at vi kun arbejder for eget bedste, men set som helhed er det gennem hænderne eller i handling, at vi stiller os til rådighed for andre.

Håndens og åndens arbejde

Vi ønsker at skabe en skole, hvor hånden arbejde går hånd i hånd med åndens arbejde. Det er noget helt særligt ved steinerskolen, at boglige, kunstneriske og håndværksmæssige fag vægtes lige højt. For os som lærere er det vigtigt, at de elever, der ser deres fremtid i en praktisk, håndværksmæssig uddannelse, også får en grundlæggende kunstnerisk og boglig dannelse. Lige så vigtigt er det imidlertid, at de elever, der ser en intellek-

Vi ønsker at skabe en skole, hvor håndens arbejde går hånd i hånd med åndens arbejde

tuel og boglig karriere foran sig, gennem deres skoletid får kendskab til håndværk, landbrug og kunst. Netop gennem enhedsskolen får eleverne fælles erfaringer med alle fag og opdager, at de har forskellige styrker og svagheder og kan lære af hinanden. I øvrigt er der mange elever fra steinerskoler, som gennem livet veksler mellem at have fokus på det håndværksmæssige, det kunstneriske og det intellektuelle arbejde. Det sker for eksempel, når mureren uddanner sig videre til arkitekt, og når lægen bygger og sejler træbåde i sin fritid.

I steinerskolen får alle erfaring med håndværksfag på egen krop. Hvad det vil sige at smede sin egen kniv, at sy sin egen skjorte, at malke en ko, at samle kartofler, at snedkerere et bord eller lave en skulptur af sten. Det giver indlevelse i og forståelse af det praktiske liv. Det giver livskundskab. Det er godt for vores fælles samfund og en vigtig impuls til at imødegå polarisering i det sociale hierarki. Hvis man skal forstå andres livssituation, er det vigtigt at kunne sætte sig i deres sted, ikke kun abstrakt intellektuelt, men også sjæleligt.

Når eleverne i 9. klasse kommer i smedjen og laver knive af gamle bilfjedre, vil en iagttagere kunne forstå og fornemme de store opdragelsesmæssige muligheder, der ligger i dette arbejde. Eleverne tænder ilden op og lægger deres stål i det glødende kul. Stålet skal have den rette temperatur, før det er egnet til smedning. Er stålet for køligt, sprækker det, når man arbejder på det. Bliver det for varmt, gnistrer det som en stjerneaster og brænder. Eleverne må altså være på vagt. En lille sludder med sidemanden kan få katastrofale følger. Der må smedes, mens jernet er varmt med den rette varme! De unge svinger hammeren, så gnisterne fyger om ørerne. At forvandle den rustne bilfjeder til en skinnende blank kniv er en proces, som umiddelbart skaber stolthed ved det synlige resultat. For læreren er det imidlertid lige

så vigtigt at vide, at denne arbejdsproces sætter spor i sjælen og bevidstheden, og også i den mere ubevidste del af mennesket, nemlig i viljen.

Håndværksarbejde styrker viljen

Der er nok enighed om, at klassiske skolefag som dansk, matematik, fysik og lignende henvender sig kraftigst til den øvre del af mennesket, nemlig hovedet og tankeverdenen. På samme måde kan man sige, at de håndværksmæssige fag væsentligst henvender sig til lemmerne og dermed viljen.

Hvad er egentlig viljen? Det findes der mange psykologiske forklaringer på, men vi kan nøjes med at tænke på, at det at ville noget, for eksempel bare det at løfte armen, ikke sker ved at tænke: "Jeg vil løfte armen." Selv om man nok så mange gange tænker det, bliver armen ikke løftet. Viljen ligger i selve handlingen. Hvad der er årsag til, at det endelige signal gives, er en ubevidst proces. Det er i høj grad noget kropsligt.

Rudolf Steiner gjorde opmærksom på, at hvis man vil styrke viljen, er der gode muligheder for dette i arbejdet med kunstneriske og håndværksmæssige emner. I særlig grad i den rytmiske, tilbagevendende proces, hvor man trænger ind i et materiale, det være sig sten, træ eller metal. Gentagelsen, at vende tilbage til, at holde ud, at gennemføre arbejdet med at bringe en idé til virkelighed, kræver en viljesakt. Man kan blive træt, irriteret, opgivende, men når processen fastholdes, på trods af lysten til at give fortabt, styrkes den vilje, som resten af livet skal støtte os, når noget er svært.

Virkelighedens korrektur

I processen med at bearbejde materialet optager eleven det, som Michael Polanyi (1891-1976) ¹⁾ kalder *tavs viden*. Er slaget med smedehammeren forkert placeret,

Når eleverne har afsluttet skriveprocessen med en af de større opgaver i de ældste klasser, binder de deres værk ind efter gamle bogbindingstraditioner. På den måde gennemgår de alle processer fra idéen til et emne til det færdige produkt: en bog. Bogbinding kan være et håndværksfag på flere klassetrin og i forskellige sværhedsgrader. Foto: Jakob Glad

styrer man ikke saven rigtigt igennem træet, ælter man ikke leret ordentligt, eller slår man forkert på mejslen, får man straks svaret med skånselsløs ærlighed: "Ikke godt nok, prøv igen!" En korrektur, der er umiddelbart aflæselig og ikke på nogen måde subjektiv. Det er det objektive, *verden*, der dømmes. Og verden er sand. Det er ikke far, mor eller læreren, der er utilfreds med det, man har lavet. Dommen er i sin saglighed uangribelig.

At svinge hammeren er fysisk anstrengende og i begyndelsen svært at få til at lykkes, men efterhånden går det bedre. Selv de forsigtige, tilbageholdende elever får efterhånden et vist tag om arbejdet, og det er en oplevelse at se, med hvilken glæde de bringer det færdige arbejde med sig hjem.

Glæden over et fuldført arbejde styrker selvtilliden:

"Jeg kan skabe nyt, jeg kan bruges." I arbejdet med håndværket oplever eleverne menneskets evne til at forvandle materien til brugsgenstande. Nyttige ting, som kan bruges i hverdagen.

Håndværk er vigtigere end nogensinde før

I løbet af et par generationer er børns muligheder for at deltage i det praktiske liv blevet stærkt forringet. Børnene går i skole i mange timer, og mange kommer i bil i stedet for at gå eller cykle. De - og vi - trykker på knapper til opvaskemaskine, komfur, tv og telefon. Mennesket bliver til en stillesiddende trykknapp-specialist, hvis ikke der findes viljesudfordrende modtræk. Derfor er der, som aldrig før, brug for, at skolen er det sted, hvor børn og unge møder den praktiske side af livet og får lov til at udforske de sider af deres personlighed, som kommer til syne, når de skal gennemføre fysisk

Besøg ved smedjens esse kan eleverne opleve flere gange i deres skoletid: når der i 3. klasse arbejdes med menneskets bearbejdning af jorden, kan en smedet lille snittekniv være nyttig; i 9. klasse kan lysestager eller ildragere fremstilles. På mange skoler har eleverne stenhugning på 12. klassetrin, hvor de oplever det slidsomme arbejde med at forme en skulptur af sten.

Foto: Line Bruhn Andersson, Kari Møl Søndergaard

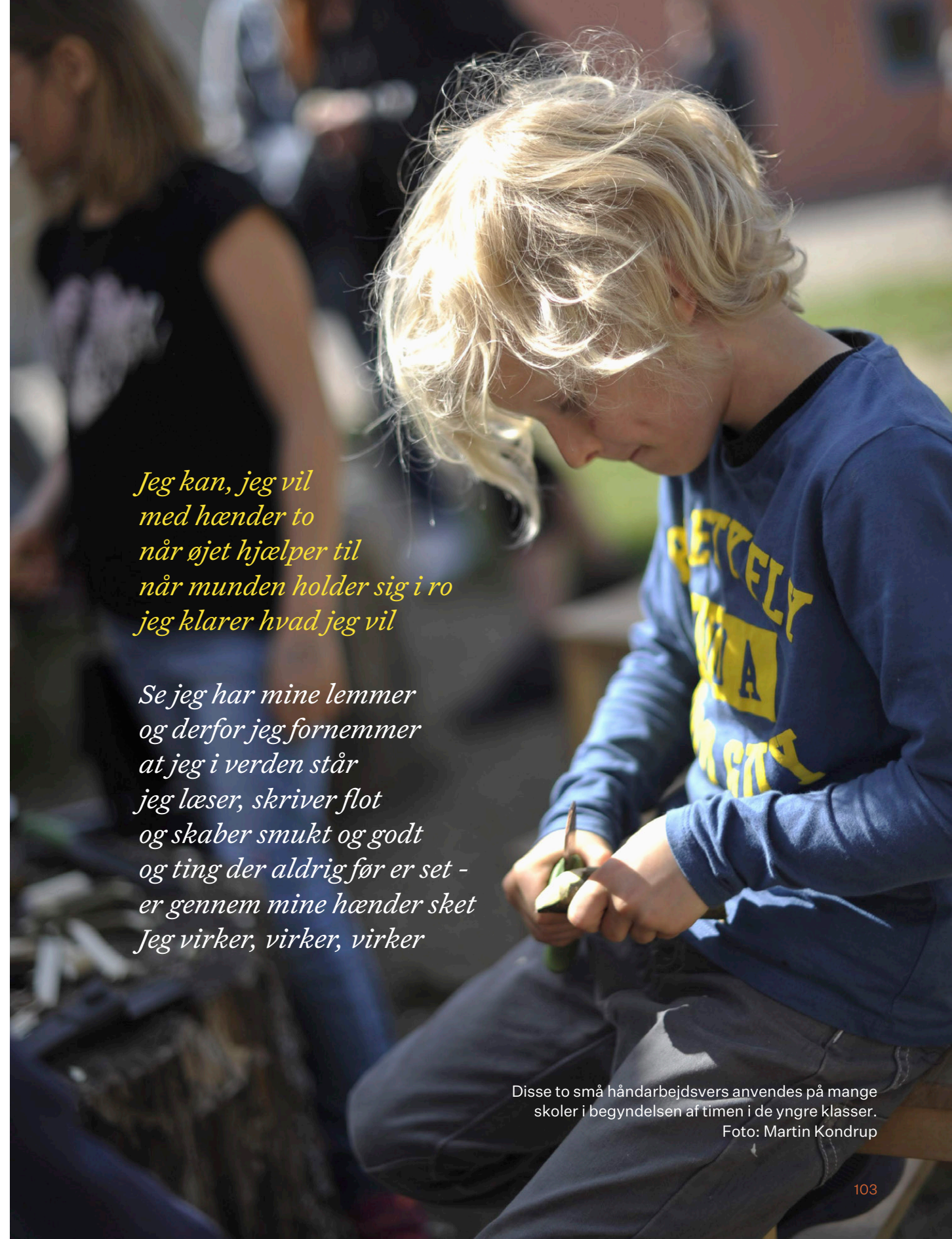
anstrengende opgaver. Mange unge råber selv på udfordringerne. Det er ikke tilfældigt, at overlevelsesture og ekstrem sport hos nogen står højt på ønskesedlen.

I denne digitale og klimatruede tidsalder har vi som skole et særligt ansvar for at bidrage til at udvikle alsidige og omstillingsparate mennesker, som har kvalifikationer og vilje til at involvere sig i verden. I skolen må der satses på den ballast, der kan afbalancere den ensidige påvirkning, der gør børns hoveder store som græskar. Det gør vi i steinerskolen ved også at sætte tid af på skoleskemaet til at arbejde med krop og sjæl. Fag som gymnastik, drama, eurytmi, musik, træsløjd, jernsmedning, kobbersmedning, pileflet, læderarbejde, malning, grafik, bogbinding, stenhugning, syning, pla-

sticering, landmåling og landbrugsarbejde skal være de medikamenter, som får blodet til at strømme i kroppen. Ikke for at de unge nødvendigvis kan blive gode håndværkere, men for at de kan få fremkommelige stier til deres vilje. Det er ikke nok at tænke på, hvad man kan gøre for et større fællesskab eller en bedre verden. Der skal vilje til. En vilje, som netop arbejdet med håndværk udvikler og kvalificerer.

Målet, som kan lyde meget flot, er, at den unge efter endt skolegang kan stå frit i livets mange forhold og bruge den tankes kraft, som har bund i virkeligheden.

1) Michael Polanyi var en ungarsk-britisk naturvidenskabsmand, som gav væsentlige bidrag til filosofien og andre af livets områder. Hans særlige måde at tænke viden på var, at: Viden etableres som en kropslig baseret handling, hvor delelementer integreres og får mening i forhold til den helhed, som der er fokus på. Da det ikke er muligt at ekspliciterede delelementerne under handlingen, benævner Polanyi dem *tavs viden*. Denne tavse viden kan ikke læres ved at læse i en bog, men læres gennem praksis med en erfaren mester. Læringen sker gennem et samspil mellem handling og distanceret refleksion fra hans bog "Den tavse dimension" 1966.

*Jeg kan, jeg vil
med hænder to
når øjet hjælper til
når munden holder sig i ro
jeg klarer hvad jeg vil*

*Se jeg har mine lemmer
og derfor jeg fornemmer
at jeg i verden står
jeg læser, skriver flot
og skaber smukt og godt
og ting der aldrig før er set -
er gennem mine hænder sket
Jeg virker, virker, virker*

Disse to små håndarbejdsvers anvendes på mange skoler i begyndelsen af timen i de yngre klasser.
Foto: Martin Kondrup